اخلاق در حوزه

غفلت

آیت‌الله حاج شیخ قربانعلی محقق کابلی رحمه‌الله

یک چیزی که در روایات روی آن تأکید شده و مردم را از آن بر حذر داشته‌اند، غفلت است که باعث هلاکت انسان می‌شود.

حضرت امیرالمؤمنین علیه‌السلام می‌فرماید: «مَن غَفَلَ غَرَّتهُ الأَمانِیّ»؛ کسی که غافل شود، آرزوها او را فریب می‌دهد و بعد مبتلا به حسرت می‌شود. اگر انسان از اینکه روزی از دنیا می‌رود، غفلت نکند، قطعاً به خود رسیدگی می‌کند و متوجه حال خود می شود. وقتی متوجه آینده خود بود، آرزوها او را تحت تأثیر قرار نمی‌دهند. تفکر می‌کند که من هرچه قدر ثروت داشته باشم، از ثروت قارون بیشتر نمی‌شود. به هر اندازه قدرت معنوی پیدا کنم، به مرتبه امام خمینی رحمه‌الله نمی‌رسم. به هر اندازه که ریاست و فرمانروایی داشته باشم، به مرتبه فرعون نمی‌رسم. آن وقت خود را اصلاح می‌کند؛ پس انسان اگر غفلت کرد، مثل زنبور عسل می‌ماند که در بالای عسل خود کشته شود.

• از شیطان غافل نباشید

امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «اِن کانَ الشیطانُ عَدُواً فَالغَفلَةُ لِماذا؟»[1] اگر انسان در جبهه باشد، غفلت کند، توسط دشمن کشته می‌شود. در جهاد اکبر انسان مقابل شیطان است که اگر غفلت کند، شیطان از آن غفلت استفاده می‌کند و انسان را به هلاکت می‌اندازد. خداوند هم پیمان گرفته که فریب شیطان را نخورید.

﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي‌آدَمَ أَنْ لَاتَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ حدیث دیگر: «مادُمْتَ لاتَرَی الشَّیطانُ مَیتاً، فَلاتَأْمَنْ مَکرَهُ» تا وقتی شیطان زنده است و مرگ او را ندیده‌اید، از مکر و حیله او غافل نباشید. هر آن ممکن است، شما را فریب دهد.

رسول‌خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: «أغفَلُ الناسِ مَن لَم‌یَتِّعِظْ بِتَغَیُّرِالدنیا مِن حالٍ إلی حالٍ»[2] می‌بینم که علما رفتند، پادشاهان رفتند، سرمایه‌دارانی مثل قارون رفتند، مراجع بزرگی چون امام خمینی رحمه‌الله که مرجعی قدرتمندتر از او در دنیا نبود رفت و...؛ پس قطعاً ما نیز باید برویم؛ لذا رسول‌خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: غافل‌ترین مردم کسی است که از تغییرات و تحولات دنیا پند و اندرز نمی‌گیرد.

امیرالمؤمنین علیه‌السلام که دومین شخصیت دنیا و خلیفه بلافصل پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله است، می‌فرماید: «ما لعلیٍ والدنیا» علی را به دنیا چه کار است.

در دنیا انسان با زبان و پول از خود می‌تواند دفاع کند؛ ولی در آخرت فقط چیزی که برای انسان فایده دارد، عمل است. حضرت عیسی علیه‌السلام می فرماید: مؤمنین، شب و روز را سه قسمت می‌کنند: یک ثلث آن را می‌خوابند، یک ثلث دیگر را در نماز و عبادت و راز و نیاز هستند وثلث سوم آن را در کسب و کار و امرار و معاش هستند.

این نوع انسان‌ها در وقت احتضار بشارت داده می‌شوند که هم‌نشین با حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله و حضرت علی علیه‌السلام و اهل‌بیت علیهم‌السلام می‌باشند.

منبع: نصایح اخلاقی، آیت‌الله محقق کابلی رحمه‌الله، ص ۳۳۳.

• پی‌نوشت‌ها

۱. من لایحضره الفقیه، ج ۴، ص۳۹۳؛
۲. بحارالانوار، ج۷۳، ص۸۸، ح ۵۵.

پرس‌و جو

چگونه عذاب جاودانه در برابر گناه محدود می‌تواند عادلانه باشد؟

مهمترین اشکالی که در مسئله «خلود» مطرح می‌شود و درحقیقت اشکال اصلی است، مسئله «عدم تناسب گناه و کیفر» است. گفته می‌شود، چگونه می‌توان پذیرفت که انسانی، در برابر کار بد و گناهانی که در تمام عمر خود را - که حدّاکثر صد سال بوده - انجام داده، بایستی هزاران میلیون سال کیفر ببیند؟! در حالی که حکمت و عدالت ایجاب می‌کند که این دو متناسب باشند.

برای پاسخ به این سؤال باید با سه نکته توجه داشت:

• ۱. مجازات ابدی و جاویدان، منحصر به کسانی است که تمام روزنه‌های نجات را به روی خود بسته‌اند و عالماً و عامداً غرق در فساد، تباهی، کفر و نفاق گشته‌اند، سایه شوم گناه تمام قلب و جان آنها را پوشانیده و درحقیقت به رنگ گناه و کفر در آمده‌اند؛ همان‌گونه که در سوره «بقره» می‌خوانیم: «بَلی مَنْ کَسَبَ سَیِّئَةً وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطیئَتُهُ فَأُولئِکَ أَصْحابُ النّارِ هُمْ فیها خالِدُونَ»؛ آری کسی که مرتکب گناهی گردد و آثار آن تمام وجود او را احاطه کند، چنان کسی اهل دوزخ است و جاودانه در آن خواهد ماند).[1]

• ۲. این اشتباه است که بعضی خیال می‌کنند: مدت و زمان کیفر باید به‌اندازه مدت و زمان گناه باشد؛ زیرا رابطه میان «گناه» و «کیفر» رابطه زمانی نیست؛ بلکه رابطه «کیفی» است؛ یعنی مقدار زمان مجازات تناسب با کیفیت گناه دارد، نه مقدار زمان آن؛ مثلاً کسی ممکن است در یک لحظه دست به قتل نفس بزند و طبق پاره‌ای از قوانین محکوم به زندان ابد گردد. در اینجا می‌بینیم، زمان گناه تنها یک لحظه بوده؛ درحالی‌که مجازات آن گاهی ۸۰ سال زندان خواهد بود.

بنابراین، آنچه مطرح است «کیفیت» است، نه «کمیت گناه از نظر زمان».

• ۳. مجازات‌ها و کیفرهای رستاخیز، بیشتر جنبه اثر طبیعی عمل و خاصیت گناه را دارد و به‌عبارت روشن‌تر، رنج‌ها، دردها و ناراحتی‌هائی که گناهکاران در جهان دیگر می‌کشند، اثر و نتیجه اعمال خود آنهاست که دامانشان را فرا می‌گیرد. در قرآن می‌خوانیم: «فَالْیَوْمَ لاتُظْلَمُ نَفْسٌ شَیْئاً وَ لاتُجْزَوْنَ إِلاّ ما کُنْتُمْ تَعْمَلُون»؛ امروز (روز رستاخیز) به هیچ‌کس ستم نمی‌شود و جز اعمال خود شما، جزائی برای شما نیست![2]

و نیز می خوانیم: ﴿وَ بَدا لَهُمْ سَیِّئاتُ ما عَمِلُوا وَ حاقَ بِهِمْ ما کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُن﴾؛ اعمال بد آنها در برابر آنان آشکار می گردد و آنچه را به باد مسخره می‌گرفتند، بر آنها وارد می‌گردد.[3]

و در آیه سوم می‌خوانیم: ﴿فَلایُجْزَی الَّذینَ عَمِلُوا السَّیِّئاتِ إِلاّ ما کانُوا یَعْمَلُون﴾؛ به آنها که کار بد انجام دادند، جزائی جز اعمال آنها داده نمی‌شود.[4]

اکنون که این مقدمات سه‌گانه روشن شد، حل نهائی از دسترس ما چندان دور نیست و برای رسیدن به آن کافی است، به چند سؤال زیر جواب دهید:

فرض کنید کسی بر اثر مصرف کردن پی در پی مشروبات الکلی، در مدت یک هفته، گرفتار زخم معده شدید شود؛ چندان که مجبور باشد تا آخر عمر با این درد بسازد و رنج برد. آیا این برابری میان عمل بد و نتیجه آن، بر خلاف عدالت است؟

حال اگر عمر این انسان، به‌جای ۸۰ سال، یک هزار سال و یا یک میلیون سال هم باشد، باید به‌خاطر یک هفته هوسرانی، یک میلیون سال رنج ببرد.

آیا این بر خلاف اصل عدالت است؟ درحالی‌که قبلاً وجود این خطر در می‌گساری به او اعلام شده و عاقبت آن نیز، برای او توضیح داده شده است.

و نیز فرض کنید، کسی دستورات و مقررات رانندگی را که به کار بستن آنها مسلماً به‌نفع عموم و موجب کاهش تصادف و ناراحتی‌های ناشی از آن است، به دست فراموشی بسپارد و به اخطارهای مکرر دوستان عاقل، گوش فرا نداده، حادثه‌ای در یک لحظه کوتاه . و همه حوادث در یک لحظه رخ می‌دهد. به سراغ او بیاید و چشم یا دست و پای خود را در این حادثه از دست بدهد و به دنبال آن، ناچار شود، سالیان دراز رنج نابینائی و بی‌دست و پائی را تحمل کند .آیا این پدیده، هیچ‌گونه منافاتی با اصل عدالت پروردگار دارد؟

در اینجا، مثال دیگری داریم. فرض کنید چند گرم بذر خار مغیلان را بر سر راه خود می‌پاشیم و پس از چندماه یا چندسال، خود را با یک صحرای وسیع خار روبه‌رو می‌بینیم که دائماً مزاحم ماست و ما را آزار می‌دهد...

و یا اینکه چند گرم بذر گل . آگاهانه . می‌پاشیم و چیزی نمی‌گذرد که خود را با صحرائی از زیباترین و معطرترین گل‌ها روبه‌رو می بینیم که همواره، مشام جان ما را معطر و دیده و دل ما را نوازش می‌دهد.

آیا این امور که همه از آثار اعمال است، هیچ‌گونه منافاتی با اصل عدالت دارد؟ درحالی‌که مساوات و برابری در میان کمیت این عمل و نتیجه آن موجود نیست؟

از مجموع آنچه گفته شد، چنین نتیجه می‌گیریم:

هنگامی که پاداش و کیفر، نتیجه و اثر خود عمل آدمی باشد، مسأله مساوات و برابری از نظر کمیت و کیفیت، مطرح نخواهد بود.

ای بسا عمل به‌ظاهر کوچکی که اثرش یک عمر محرومیت، شکنجه و ناراحتی است.

و ای بسا کار ظاهراً کوچکی که سرچشمه خیرات و برکات برای یک عمر خواهد بود. اشتباه نشود. منظور ما کوچک از نظر مقدار زمان است و الاّ کارها و گناهانی که باعث خلود در عذاب می‌گردد، حتماً از نظر کیفیت و اهمیت کوچک نخواهند بود.

بنابراین، هنگامی که گناه، کفر، طغیان و سرکشی سراسر وجود انسانی را احاطه کرد و تمام بال و پرهای روح و جان او در آتش بیدادگری و نفاق سوخت، چه جای تعجب که در سرای دیگر، برای همیشه از نعمت پرواز در آسمان بهشت محروم گردد و همواره گرفتار درد و رنج این محرومیت بزرگ باشد.

آیا به او اعلام نکردند و او را از این خطر بزرگ آگاه نساختند؟!.

آری... پیامبران الهی از یکسو و فرمان خرد از سوی دیگر، به او آگاهی لازم را دادند.

آیا بدون توجه و اختیار، دست به چنان کاری زد و چنان سرنوشتی پیدا کرد؟

نه، از روی علم و عمد و اختیار بود.

آیا جز خودش و نتیجه مستقیم اعمالش، این سرنوشت را برای او فراهم ساخت؟

نه، هرچه بود، از آثار کار خود او بود. بر این اساس نه جای شکایتی باقی است؛ نه ایراد و اشکال به کسی و نه منافاتی با قانون عدالت پروردگار دارد.

منبع: پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله‌العظمی مکارم شیرازی

• پی‌نوشت‌ها

۱. سوره بقره، آیه ۸۱؛
۲. سوره یس، آیه ۵۴؛
۳. سوره جاثیه، آیه ۳۳؛
۴. سوره قصص، آیه ۸۴

مسئول مرکز رسانه و فضای مجازی حوزه‌های علمیه

دین آینده، دینی است که مسلط بر پیشران‌های تحول فضای مجازی باشد

مدیر مسئول هفته‌نامه افق‌حوزه گفت: دینی می‌تواند نسخه‌ای از دینداری را به ما بدهد که بر پیشران‌های تحول فضای مجازی سوار باشد و در عین حال، در آنها هضم نشود و فضایی را ترسیم کند که در آن، پیشرانی از آن متدین توانمند و مؤثر در فضای مجازی است؛ بدون شک این دین، دین آینده خواهد بود.

به گزارش خبرگزاری حوزه، حجت‌الاسلام والمسلمین محمدرضا برته در نشست «دین آینده و آینده ادیان در عصر فضای مجازی» که از سوی اندیشکده مطالعات آینده‌پژوهی مؤسسه آموزش عالی طلوع مهر در قم برگزار شد، با اشاره به گسترش و احاطه فضای مجازی در عصر کنونی، گفت: اکنون این سؤال مطرح می‌شود که در دنیای پسامدرن و حاکمیت فناوری و فضای مجازی، آینده ادیان چه خواهد شد و چه دینی، دین آینده خواهد بود؟

مسئول مرکز رسانه و فضای مجازی حوزه‌های علمیه افزود: در یک پس‌نگری تاریخی می‌بینیم که همه انبیا با یک مأموریتی مبعوث شدند و اگر کارویژه انبیا، ارتقای سطح دینداری و معنویت نزد مردم بوده است، با بررسی دستاورد آنها متوجه می‌شویم که آنها در این مأموریت موفق عمل کرده‌اند و گام‌های بزرگی برداشته شده و پروژه نبوی، پروژه موفق و قابل دفاعی است.

وی افزود: در ادامه بررسی‌ها به سؤال دیگری می‌رسیم که آینده ادیان چه خواهد شد و این سؤال بسیار جدی‌تر است؛ چراکه در مورد آنچه هنوز محقق نشده، صحبت می‌کنیم.

مدیر مسئول خبرگزاری حوزه، با اشاره به وضعیت دینداری مردم در دنیا، گفت: دین که در گذشته بسیاری از جوامع، امری بی‌رقیب بود و در ابعاد مختلف حاکمیتی، اعم از فرهنگ، سیاست، اقتصاد، آموزش و... حضوری معنادار داشت، مورد هجمه جدی قرار گرفته است.

وی افزود: دین در روزگاری در غرب بسیار قدرتمند بود و مسیحیت قلمروی بزرگی از حیات مردمان آن دیار را در اختیار داشت و پادشاهان را تعیین می‌کرد و سبک زندگی مردم را انشا می‌نمود؛ ولی امروز در نزاع با اومانیسم منزوی شده است.

مسئول مرکز رسانه و فضای مجازی حوزه‌های علمیه یادآور شد: چه بخواهیم و چه نخواهیم، دنیای مدرن با نزاع کم و بیش جدی خود، فضا را برای حضور اجتماعی

برخی ادیان تنگ و دشوار کرده است. حال باید پرسید با افت شدید دمای دینداری، وضعیت و آینده ادیان چگونه خواهد بود؟

وی با اشاره به شرایط اجتماعی مردم ایران در زمان هشت سال جنگ تحمیلی، گفت: در آن دوران افراد از مکاتب فکری و مذاهب و حتی ادیان مختلف از مسلمانان تا ارامنه و مسیحیان، از شیعه تا سنی، همه برای یک آرمان مشترک و ارزشی تازه‌یافته در انقلاب اسلامی که بزرگ‌تر از حوزه مرزهای سنتی آنها بود، دور هم جمع می‌شدند و می‌جنگیدند، از یکدیگر حمایت می‌کردند و در یک کلام نگاه جبهه‌ای و نه فردی داشتند.

حجت‌الاسلام والمسلمین برته، با استفاده از استعارات قرآن کریم در شرح این اندیشه، گفت: قرآن با به‌کارگیری واژه اهل کتاب و انتساب اسلام به انبیای پیشین، اسلام عزیز را جبهه عام و فراگیر حق، معرفی می‌کند و همه متواضعان در برابر حق و همه کسانی را که در جستجو و کنکاش حق هستند، در یک جبهه جمع کرده و دیگران که اندیشه توحیدی ندارند، در طرف مقابل قرار می‌گیرند و این جبهه همان شرک، ظلم، طاغوت و استکبار است.

این پژوهشگر حوزوی اضافه کرد: در اسلام هیچ نزاع بنیادی میان ادیان توحیدی مانند مسیحیت و اسلام وجود ندارد؛ بلکه در وهله نخست در برابر استکبار، استبداد و ظلم ایستاده است و نتیجه اینکه اگر ما، نگاه جبهه‌ای مبتنی بر حق پیدا کردیم، آنگاه آرمان و غایت این جبهه، نابودی طرف مقابل نیست و اصلاً جبهه حق به دنبال کشتار و حذف جبهه باطل نیست؛ بلکه به نجات، سعادت و هدایت آن جبهه فکر می‌کند؛ حتی اگر در این مسیر دچار مشقات شده و به شهادت برسد.

مدیر مسئول خبرگزاری حوزه، با اشاره به وجود دو نوع نگاه در بررسی ادیان، گفت: در نگاه اول، ادیان، به‌صورت مدرسی و مطالعه کتاب‌های الهیاتی، کلامی، مبانی فلسفی و مبانی معرفت‌شناختی مورد بررسی قرار می‌گیرند و در نگاه دوم که نگاه رفتاری است، اخلاق، فقه، مناسک، عرصه‌های آداب و رسوم و سبک زندگی را مورد کنکاش قرار می‌دهیم.

وی بیان داشت: در نگاه اول دین مساوی است با نگاشته‌های تاریخی و الهیاتی و در نگاه دوم، دین بر اساس عملکرد دیندارانش سنجیده می‌شود.

این استاد حوزه علمیه قم در ادامه افزود: در نگاه دوم که نگاهی عام و شامل است، دین مساوی با دینداری و تجلی دین در عرصه‌های اجتماعی یا همان سبک زندگی است.

این فعال رسانه و مبلغ عرصه بین‌الملل، با طرح این سؤالات که در عصر فضای مجازی آینده ادیان چه خواهد شد و دین آینده کدام است و دینداری چه ظهور و تجلی در دنیای آینده خواهد داشت و کدام مصداق از دین، وجه غالب دینداری در آینده است؟ ادامه داد: دین این ظرفیت را دارد که در دنیای آینده تکیه‌گاه مردم شده و مردم با اتکای به آن، در دنیای به‌شدت مدرن‌شده، احساس معنویت کنند.

وی تأکید کرد: برای بررسی این مسئله باید به این نکته مهم و ضمنی توجه شود که جوانان در عصر فضای مجازی به‌زودی با این دگردیسی مواجه خواهند شد؛ چراکه حاکمیت‌ها، فضای مجازی را کنترل نمی‌کنند و حمکرانی در فضای مجازی، کم و بیش از حاکمیت‌ها جداست و ما در این عصر با جوانانی مواجهیم که بخش اعظم زندگی خود را، ذیل حکمرانی‌های تعریف‌شده در فضای مجازی می‌گذرانند و باید به این سؤال پاسخ داد که ربط و نسبت این حکمرانی با استانداردهای دینی چه می‌شود؟

حجت‌الاسلام والمسلمین برته با بیان اینکه فضای مجازی بستر شکل‌گیری هویت آینده ما شده است، در همین زمینه توضیح داد: جوانانی که امروز ذیل شبکه‌های اجتماعی هویت خود را بازتعریف می‌کنند و فضای مجازی آن‌قدر خزنده پیش رفته است که هم خودش آن را به رسمیت شناخته و هم دیگران آن را به رسمیت می‌شناسند و بر آن اساس، یکدیگر را قضاوت و پیش‌داوری می‌کنند. بنابراین فضای مجازی بستر شکل‌گیری هویت آینده ما شده است.

مسئول مرکز رسانه و فضای مجازی حوزه‌های علمیه، با تأکید بر اینکه باید این حقیقت را پذیرفت که یک سوپراپلیکیشن، ۴۵ میلیون ایرانی را جذب کرده و این افراد بیشتر وقت خود را در آن می‌گذرانند، اضافه کرد: حال که هویت به‌روزشده ما، همان سبک زندگی ماست که در مرحله اول در فضای مجازی تعریف می‌شود و همچنین دین را با دینداری و سبک زندگی افراد تعریف می‌کنیم، بنابراین به‌تدریج پیوند دینداری و فضای مجازی پررنگ می‌شود و دینداری نیز، گونه‌ای از حضور در فضای مجازی است.

مدیر مسئول خبرگزاری حوزه، با بیان اینکه از نکات مهم در عالم فضای مجازی این است که انسان به هویت و آرزویی که در عالم عینی هیچ‌گاه به آن دست نمی‌یابد، در فضای مجازی به آنها دست می‌یابد، اظهار کرد: فضای مجازی عالم تحقق آرزوها و هویت پنهانی انسان معاصر شده است و ناشکفتگی‌ها و نارضایتی‌های خود را که در عالم عینی پنهان می‌کرده است و از آن محدودیت‌ها فرار می‌کند، در فضای مجازی به همه آنها می‌رسد. بنابراین فضای مجازی بستر تحقق هویت انسان عصرحاضر شده است.

این استاد رسانه و فضای مجازی در ادامه، فضای مجازی را شامل فناوری‌های مختلف بلاک‌چین، رباتیک، اینترنت اشیا، دیتاماینینگ و هوش مصنوعی دانست و گفت: ترکیب این فناوری‌ها یک سه‌گانه بین نانو، آی‌تی و بایو را ایجاد کرده است که دارای کاربست ریزفناورهای زیستی است که با ادغام همه این عرصه‌ها، دنیای بسیار پیچیده‌ای در برابر دیدگان بشر است.

حجت‌الاسلام والمسلمین برته، یادآور شد: در دنیایی که مدام دیتاها و بیگ‌دیتاها تولید، ذخیره و بازیابی می‌شود، بستر جدیدی را در عرصه‌های مختلف ایجاد کرده است و انسان با این حقیقت مواجه است که در این عرصه، حقوق انسانی به‌معنای عام در فضای مجازی مورد هجوم قرار می‌گیرد.

مسئول مرکز رسانه و فضای مجازی حوزه‌های علمیه، به خاموشی و از بین رفتن برخی ادیان در مواجهه با صنایع جدید و تحول در صنعت و تجارت و فرهنگ اشاره کرد و افزود: ولی در مقابل، برخی از فرق و مذاهب دینی توانستند، با به خدمت گرفتن فناوری و صنعت، خود را با این صنعت جدید به‌روز و بازتعریف کنند.

وی در ادامه بیان کرد: اگر دینداری همان سبک زندگی است و اگر دنیای آینده ما سبک زندگی خود را در فضای مجازی می‌داند، آن دینی می‌تواند دین فردا باشد که در تعامل با فضای مجازی، تصمیم درستی بگیرد و فضای مجازی به‌معنای عام، نه‌تنها شبکه‌های اجتماعی؛ بلکه تمام تحولات فناورانه عصر دیجیتال را تدبیر نماید.

مدیر مسئول هفته‌نامه افق حوزه با بیان اینکه در مواجهه با فضای مجازی، نگاه تقابلی و نگاه هضم شدن، منجر به از بین رفتن ایفای نقش دین در عصر جدید می‌شود، گفت: تنها باید با نگاه تعامل و تدبیر حکیمانه، هویت دینی در فضای مجازی از انسان فردا را تعریف کرد و پیوست‌نگاری‌های فرهنگی در عرصه‌های مختلف فضای مجازی ایجاد نمود و این‌گونه است که انسان می‌تواند، در دل فضای مجازی، کنشگری فعال داشته و در عین حال، عمیقاً باورمند و دیندار باشد.

وی تصریح کرد: دینی می‌تواند نسخه‌ای از دینداری را به ما بدهد که بر پیشران‌های تحول فضای مجازی سوار باشد و در عین حال در آنها هضم نشود و فضایی را ترسیم کند که در آن، پیشرانی از آن متدین توانمند و مؤثر در فضای مجازی است؛ بدون شک این دین، دین آینده خواهد بود.